

ГОДИНА I.

ЯНУАРИ

КНИГА I. - VI

НАРЕДБА НА КНИЖОВНАТА ДРУЖИНА

© 1892

Рс II 10

ЛОЗА

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ

Рс II 107/1892/189

Съдържание:

- I. Предговор; II. Няколко бележки по повод статиата „Битолско, Преспа и Охридско“ от Езерски; III. Турската администрация превод от П. Г-бов; III. Рецензия; IV. Вълк и Мачор лиско басня от Кутр.; V. Труфилото разказ от Mourassant Превод; VI Устав на Младата Македонска Книжовна Дружина; VII Обявления.

ИЗДАВА

Младата Македонска Книжовна Дружина

1758/09

СОФИЯ

Печатница на Ив. П. Даскалов и С-ие

1892.

На Мокров.

(расказ из живота на македонците).

Между кичестите поли на четири планински върха, които образуват един правилен елипсоид, при подножието на пирамидалния Бобиш, пръснато е, кат паднало от страшна висина, село Богомила, което потъва под буините задушителни сенки на клонести дървета, над които се издигат високи тополи — тези български кипариси, и образуват истинския фокус на осамотения този край, дето се простира раскошното поле.

Чудесно е, наистина, това Богомилско поле!

Заградено отсекъде с раскошни планини; потънало в буина растителност, низ коіато се подават нај разнородни кичести дървета и орошавано от пролет до есен с река Бабуна, коіато се извива по целото му продължение низ веселите върби, под които се кријат секакви водни птици: Богомилското поле нема равно на себе си.

От почетъка на пролетта до свършъка на есента, не виждаш друго освен зеленина и небо.

Само Бистричката планина, коіато се издига неколку часа откъм север, представя от себе си един контраст, коіто прави още по величествена картината: тя е една гигантска грамада

от канари, прилична на циклопическа стена, срушена от іунашките стъпки на марковия Шарко. . . .

Биса, Бобиш и Мокров довършват това елипсовидно природно кале и, с непроходимите си лесове, прават една от най величествените картини, каквато може да си помисли един гениален художник. Бог е сътворил този краі во въсторга си.

Трите тези планински върха, заедно с Караджица, коіато се протака зад Мокров, на с-запад и прочутиот Златовърв — зад Биса, на іуг, са клонове на знаменитата *Бабуна-планина*, на коіато Поп-Богомил бе определил друга съдба, но по коіато днес свободно се шетат човешки зверове.

Там, дето едно време знаменитиот пустинник проповедваше братство и лиубв между лиудето, днес крѣвнички се колиат човешки същества и се вдѣхва страх между населението; там, дето българскиот поп-Богомил кроеше килии на една чисто-българска и общечеловеческа Света-гора, днес по пещерите и дебелите борови и букови сенки се кријат заклети врагове на гіаурите. Каква играчка на съдбата!

*

Беше есен. Неразделните другари Димо и Стоіан со многу молби, склониха нај сетне татка му на Дима да ги заведе този ден в поле на орехи, вместо да си отидат на училище.

Орехите падаха като град. Стоіан, и тоі, се искатери по ореховото дърво.

Здраве, така се викаше димовна татко, бе си подкачил една весела песна и този път правеше искліучение от своја мълчалив и замислен характер.

— О, о, нека е на арно, — забелеза иронически, но с вътрешно удоволствие съпругата му, коіато допълнуваше втората вреща. И прибави:

— Ке стане некое чудо!

— Не гледаш, не се дочукуе ореов — дал Господ и за снаи'и, и за пријатели, па и за нас.

Още не бе довършил обіаснениата си здраве, когато из кукурузите гръмнаха неколку гласа, които караха на високо некаква песна.

Те идеха от близу, но не можеха да се видат лиудето. Царевицата покрива целото поле като море.

Здраве напрегна погледите си и с мъка съгледа, покрай оризот на стрика си, движението на кукуруза. Там лъснаха и неколку пушки.

— Църнилищани!

И бързо-бързо се спуци по лъзгавото дърво.

— Качи се ти, синче, — рече на Дима, шепна нещо на жена си, и скоро се изгуби из речните върби.

Младите работници шумно се надпревариха по витите клонове на ореха, когато из кукуруза се зададе една фигура и, след малку, се исправи под ореха, колку чудна толку и страшна.

Аз тук ще дам едно кратко описание на това чудно плашило, което се среща само по нашите страни; живее обикновено по горите и рядко слиза во полето, особено, когато храната му се намали.

То прилича на човек. Главата му е малка, а на лицето му се скриват две малки проницателни очи. Лицето му, почти цело, обрастнало со четинеста козина. Долната му челюст силно издадена на вѣн. Носот сплеснат, подобен на кучешка муцуна. Черната му кожа спечена за кокалите, като че слънцето нарочно си е zelo грижата да изравни външния му отвратителен вид со вътрешното душевно състояние.

Този е портретот на фигурата, що посети мирните работници под ореха.

— Па що работиш мори? искреце тѣа диво.

— Ореи береме, ага, да ти се многу години.

— Дај, дај вамо вречата!

Агата извади една голема *шервета*, којато веројатно е служила за терлек на кадѣната, посла ја и зе лакомо да претура во неа вречата.

Жената негодуваше во себе си и често фърлиаше беспокоителни погледи към децата.

— Доста, ага, жи-ти вера: не ке ми остане да си укпа нешто на дечинјата.

Агата испсу мајката на каурските деца.

На Стојана страшно му падна криво от тази безочлива лакомщина на *шџорот* (тѣј го кръстиха со Дима още при првото виждане, поради кучешкиа му изглед); тој си припомни думите на татка си, којто често повтарјаше, че турците са като кучета, ако им се опреш смело, свиват си опашката и бегат.

— Аама, ага, ова дърво спалдук дава. Що е ова що го пра'иш ти?

Стојан не можеше да размисли, че смелата рецепта на баща му, в този случај, можеше да го лиши от живота.

Ицорот се сепна като ненадејно от сѣн сѣбуден.

— Ча ти . . . верата каурска, ча ти . . .

— Знаеш аку ти стегнам некој куршум одааде, како врапче ча се истъркалам одозгора.

— Гиди каурско копиле, гиди!

Тој продължаваше да псува каурското дете и полека-лека тѣ се сгорещи от собствените си разсѣждениа, што то нај после се докопа до *арнаутката*, крена чаркот и му ја свърте на детето.

Стојан се сдърви на местото си. Тој беше се ресил вече от живота! Очакваше само куршума да пробие гърдите му. . . и веч мислеше как ще мре . . . Едничкото му утешение, което намираше во последниа час, беше това, че ще види какво нешто е смърт! . . . Подир един момент тој не знаеше жив ли е, или мъртѣв. Само инстинскот бе останал у него, којто го крепеше за дървото, което тој притискаше со страшна сила. Очите му се затвараха и отвараха машинално без да виждат нешто.

И може би разбојникот се готвеше да потегли, когато ненадејно биде спрен от една мъжка рѣка.

Това беше Здраве.

— Аман, ага, ти и господ.

Разбојникот се исплъзна из рѣцете на Здравета и зе да скока и да реве като ранен звер. Тој настојаваше да тури в дејствие арнаутското си решение.

Здраве се реши нај сетне да земе по сериозни мерки. Во подобни минути и нај слабите характери се вчеличават. Пребледнел от јарост като платно, тој стисна агата между двете рѣце, стресе го два пѣти и го плесна на земиата като парцал.

— Мос, море, мос! — извика некој из кукуруза и скоро дотърча да растави разјарениот до немајкѣде турчин и дързостниа каурин, којто бе сполучил да грабне от противника ся орѣжието и се готвеше да го счупи от главата му.

Вториот разбојник беше нарочно скрит во кукуруза да пази другара си.

Здраве пак преbledне, но сега от страх. Тої знаеше, че може да им види смешката и на двамата, но се страхуваше, да не би да има и други. Тази подла манера е нај важна во разбојническата тактика и е струвала многу за рајата. Прочутата решителност на албанците едва ли не се дължи на тази хитрост.

Но агите се укротиха.

Едно щастливо изражение покри лицата им.

Намирајќи се между два огна, Здраве бе направил едно грозно предателство. В желанието си да спаси и себе си, и Стојана, тої се бе впушил в дълги и широки објаснения, от които излезе најаве, че Стојан е син на Славета, един от първите чорбаджии во Богомила, у когото турците не намираха добър прием.

Подир малку Здраве и Стојан се намерија пред разбојническата чета.

Решението на разбојническиа меджлис, което съобщиха на Здравета, гласеше така:

Стојан ше остане при тех докато Славе им брои 100 лири. Аку бащата не се покори на това решение, синот ше бъде исечен „парче-по-парче“.

*

Навършиха се две недели. Славе стъкми откубт. Дојде и определена ден. Оше отрано тої излезе на определеното место и чака до вечерта. Слънцето се скри зад Бобиш, сърцето му биеше като никога. О, дали ше види Стојана, едничкиа си син, да го прегърне оше еднаж, да му се нарадва оше сега, па аку ше и смърт нека дојде — тої веч от нищо се не бои. Настъпи страшна тъмнина. Изгре месецот. Дојде пдлнощ. Никої нема! . . . Очите му се меткаха на секъде като на луд. Шумне ли нешто, сърцето му се свиваше и тої моментално се обръщаше по тази посока. Целото му същество беше преобърнато на очи и уши. Друго не усещаше тої. Сънот одавна бе се отбил от него. Цели 15 дена Славе не е спал. Фигурата му приличаше на моши. Съмна се, пак никої! О, Боже! . . . Настъпи втора вечер, дојде трета заран. Сэ нищо и нищо. Клетитот Славе отчајано прицкаше без да знае на къде. . . Стојане! . . . Сине!

Изведнаж тої се намери в' къщи; пред него се мерна календарот, отвори го машинално и с един очајан писък падна

на пода: намери, че цели два дена се изминали от срока. Мъчеше се да си представи, кога е излезъл на определеното место и сѣ му се чинеше, че вчера беше.

Славе падна тежко болен.

Едвам след пет дена един човек извести на Славета, че в събота навечер ще му доведат на определеното место Стояна — да бѣде готов.

*

На западната страна от Богомила, между Бобини и Караджица, лежи като некої допотопен исполин страшниото и небоіатен Мокров, облечен до рамената си во тежка гора.

Горе, по гелите му снажни рамеца се простират недогледните мокровски рудини, дето сутрин излизат на паша: елени, сърни, а по скалите — диви кози, винаги на щрек от хищниа вълк, или мечка-стрѣвница, които се криат из буината гора на Мокров, и вдѣхват ужас между планинските обитатели горе, както техните съжители, човешките зверове — между раіата, зад тоіа свет доле.

Обрасналите грѣди на Мокров са еднакво страшни за обитателите по рудините, както и за раіата що обитава полетата.

Тази вечер неуморимот борец с небесните стихии, от дето идат бурите и трескавиците, кротък е като іагне. Само кукумиавката от време на време и остриот есенски ветрец нарушават царственото спокоіствие на великанот. Но от тех Мокров не се тревожи.

Тѣи беше до полнощ.

Сега е иначе.

Един таіствен глас откъм Нежилоско-езеро, дето обитават божествата на старата българска вера, не дирнати и до днес нито от Христовото нито от Богомиловото учение, събуди планината, коіато до тогава спокоіно почиваше во дълбок сън. Този очаіан глас, като че излиза от дѣното на пѣкъла, съпровожда се от едни въздишки, които, чини ти се, че се промѣкват чрез грѣдите на Мокров.

И страшни въздишки.

Още по страшна картина.

Картина такѣва, каквато само историата на нашето робуваніе под турците ще забележи. . . .

Сичко живо затрепера. Нежиловци, които живеат исключително со дърводелие и со месеци не виждат къщите си, тази вечер, по глуха доба, прибраха се дома. Те с себе си донесоха и тревогата во селото.

Но никој не знаеше да каже нешто положително за това чудо: едни викаха змејове се бијат, други — ламиа е, трети — змија пици. Целата митологија се преобърна, сичките чудовища, што обитаваат Мокров се изброиха.

— Чумата плаче, — викаха старците:

— Имало двајца близнаци, Бог да 'и прости кајшто си легнале, го преорале селово три пати со дзевгар водои близнаци и от тогај чумата, натемаа, не смее да се прибере о нашево село.

Тази магија против чумата не можеше да се приеме.

— Не може чо'ек сам да помине низ оние дърми, а камоли со рало, бре брате, што зборуете вака?

— Она беше глас от чо'ек, па кој како сака нека вика.

— Кој знае на кој сиромав му 'и изброиле дните!

— Вчера-вечер шестина заминале покрај Черенкоскава букиа, па покрај Здраве'ана и ватиле планината, нагоре.

— Море не зна што му сториа на детето Славео от Богомила? викаат го исекле, завали!

— Лага е, утре ќе му го доведат Стојана, — прибърза да каже един Славеов роднина, неможејќи да пренесе тежкия слух, и знаеше точно срокот.

— Кој знае! то'а куче Идриз не веруја да си остане на зборот.

— Ке го расипат, така ме сече умов мој: Славе им влегол в' очи многу.

Селските кучета залајаха, Нежилово търпки го побиха.

Некој търчеше силно из селските пътеки и — право во къщата Стојкоска.

— Зар им го плени'а бачилото, — говореха си съседите, и завчас къщата се напълни со любозитни.

— Бог да го прости деда Щерја! — беа първите думи на бледниа и растреперан овчар, којто се озърташе плахо.

— Што има? извикаха уплашено в един глас сички.

— „И ја не зна како да ви кажа. Со козихте бевме отдалиле дури во каиноското. Козарчето го испративме на

колиба да ни свари грав. Кога дојдовме — ни грав нищо. Се здървило во кішот едваі зборуе.

— Море що вака?

— Зар не чувте вие, ни вели. Таман појдов, вели, во долон да го напълна гърнето со вода, туку слушам откаі Исмаилица гласо'и до Бога пишат, како чоечки да беа. Ја пърснав да бегам в' колиба. От тогаі како су се стуткал овде, ме страв да 'и отвора очиве. К'і знае що беше, вели.

Ја му се смеа, а дедо Щеріо му се иде на место да го оста'и.

— Да не су болесен, му вели — аку, ами кога не оди лебов сув, що да пра'а.

Седнавме да поіадеме. Щеріо ланца два три залага, си напълни чибучката и излезе на́двр налутен.

Ние со козарчето си іадеме, а нешто отнадвор: у-у, у-у!

— Ете, е! слушаш? ми вика козарчето и оденнаш го мени лицето.

Ја му се смеа. Мисла, ветрот іачи.

Се наіадовме, козарчето върза солта и се зготвивме да си легнуеме. Чекаі, реков, да вида що се стори чо'еков; па стар — сиромав — слаб с'е тебе да го чиниш мукает. Кога гледам, под колибата долу, спружен чо'ек.

— Море що вака, дедо Щеріо?

— Зар вие све здрави уще? ми вели.

Ја се почудив.

Енна сенка како чо'ек, со дълга коса се пушила по стърмолиата на́долу от Исмаилица. Тоі почнал да бега, го соннало нешто, паднал.

— Що се стори сеницето не зна, ми вели, ама глава'а ми е као бутим, нозеве не се моі. Довде беше мосто.“

Овчарот свърши. Заговориха другите присъствуіущи.

Тие, що твърдеха че това е чумата, говориха наі многу и техната партия скоро нарастна.

Удрениот от чумата не им противоречеше: Щеріо е чужденец.

Дедо Щеріо беше родом от Тиквешкото некъде, но още от детинството си напустнал е родното си место и се е предал на пастирството во *Азот*. Сичките села от горниа Аз познаваха Щеріа, и беше познат по това, че обичаше месото на таралежите, които тоі наричаше гуд'енца. От неговиа вилает бе му оста-

чала само фустанката, коіато тоі изговаріаше со тиквешко ударение, и вѣобще тонот на тиквешкиа говор.

Утринта, черни облаци покриваха небето, ситен дѣжд вали непрекѣснато, а Мокров завил белата есенска чалма. Времето е студеничко. Когато Стоіко посети бачилото, намери още жив Щеріа до колибата, вдѣрвен от студениа есенски дѣжд.

— Да ме закопаш како що прилѣга, а другото нека ти је просто на тебѣка.

Едвам изрече тези думи Щеріо и започнаха се предсмѣртните мѣки. Цела ноц е живел нещастникот за да остави своето последно завещание.

Гробот на Щеріа и днес още стои под колибата, дето беше припаднал през ноца, а при погребението му, нито поют не присѣствува. Тѣ става со бездомниците!

*

Времето продѣлжаваше да бѣде развалено. Дѣжд вали бавно, по непрекѣснато. Вижда се, че туі време ще закара цели дни може би недели Бобиш и тоі забеле. Есента настѣпи со сичките права. Пријатната зеленина, над коіато висіат сега черни облаци, усилва тѣмнината. Между денот и ноца разликата е малка. Това мрачно настроение на природата силно е повлијало и вѣрху характера на ажаните, които в сравнение со техните сѣседи-долноземците, силно се отличава: ажанинот е мрачен, замислен, тежѣк в разговора, тежѣк в обноските, затворен; долноземецот е весел, разговорлив, лек, отворен, а като се насѣрди на сѣседа си, нарича го презрително — *инглиз*.

Но да се повѣрнем кѣм Славета и да видим как е и какво прави този нај нещастен човек: днес е сѣбота, сѣщата онаіа сѣбота, вѣ коіато ще изгрее втори пѣт слѣнцето на неговиа живот, или пѣк ще заіде и сам тоі заедно со вечерното слѣнце.

Не беше още пладне когато един болничав човек, без да се бои от лошото време, со вреца на главата, седна под един голем дѣб во Каугерици, при самите поли на Бобиш. Пред него стои цел куп испушени цигари, а погледите му се скитат из гѣстата гора, коіато от тук зафаща со сичкото си величие.

При таа дива, но пријатна самотиа во главата на Славета завиха се чудни мисли. Во народната памет още са живи

170
въспоминанията, когато по тези величествени гори са ечили песните на народни хаїдути, които не са пропуцали пиде-неприятелско да префъркне тука. Това не било отдавна, преди стотина години — старцитѣ го приказват. Арнаутскитѣ села Църнилица и Согле (Сокле), от които трепери днес целна. Аз, са били населени от христіани.

И незабелезано мислите се пренесоха върху настоіащето.

Славе си припомни за тешките данъци; за страшните спахий-беіове, които без милост събличат сиромацията; за адските планове на последнитѣ, на които са задължнели дошия селата; за поддържаните от них разбоіници; и с ужас тоі отвърна погледа си от страшната гора.

И пред него блеснаха пресните още развалини на селото Калугерци.

И косите му настърхнаха пред таія жива картина, в коіато виждаше още от сега страшното бъдъще на този раіски краі.

— Нема живот за нас овде! — изговори гласно. И се номъчи да избие из главата си тези страшни размишления.

Мракот се удвои, види се слънцето се е скрило вече. Гърдите му зеха силно да се поедмат. Ръката си тоі не махва от джебот, дето са стоте лири. Понекога чинеше му се, че некоі иска да му ги грабне, и тоі ги притиска страшно. Колку му беха мили сега разбоіниците! В техното лице виждаше тоі свои спасители — добри хора. . . . Но още го нема! Ох! ще се пукне клетият Славе. Като да носи сам тоі върху себе си товарот на Бобиш. Но тоі, хладен секога, не чувствува тези мъки!

Зашуме нещо во далечината. Славе скокна; испулил очи, извил стремително вежди, чини ти се сега, е, ще фъркне, но не знае на кѣде!

От долот излезе една човешка сенка, разгледа се наоколу діаволски, изсвирѣ и пак се скри во лесот.

Здраве полете към долот.

Показа се и Идриз, същият онзи, що заплени Стоіана от под ореха.

Славе се притече към него, прегърна го робски, целува му полите и му връчи сумата.

— Каде е Стоіан? беха първите думи.

— Сега ча ти го предаам.

И се дръпна пак во гората,

Славе остана да почака.

Дълго време Славе чака.

И вечно щеше там да чака, ако през ноща не го пренесоха в къщата му.

*

На другия ден, след божествената литургия, во неделата, когато благочестивата раја се расположи пред църковния трем, на дневен ред беше нещастieto на Славета и събитieto на Мокров, което сега беше по разяснено.

Вчера още двама Нежиловци бежа заминали за Велес и подробно расказаха за това грозно събитие и за коните на Здравета Морскоски и Черенкоскиот, що добегаха от планината без стопани.

Под страшната онаја стръмолия, по која во петокот през ноща е бегала мнимата чума, која фърли в ужас бачилото на Стоика, и даде последни удар на стария и болниа Щериа, намерили провесен Стоиановиот појас, испърскан со измити от дъжда кървави капки, а по горе, на нај опасното место, — неговата капа.

Тие белези бежа донесени при Славета и немаше вече никакво съмнение, че Стоиан е умъртвен!

Па и за Славета немаше никаква надежда!

— И тој не биде!

— Се запусте уш' енна кук'а!

— Ејди живот наш, еј!

— Мег'у змии се живее!?

— Господ да им плати, та толку!

— Стој ти да ти ја дерат, кожата како на вол, та к'е им платил Господ!

— Не умри, кон'у, до зелена трава.

— Море ја знам што тебе за нив, туку. . . .

При къщата на Славета не може човек да се прибере от толема скърб. Сам Славе лежи на предсмъртното легло, а очајаните плачове и викове на къшните и роднините провизват срцето на човека. Којто не може да си представи какъв е пѣкѣла, тук с очите си може да го види. . . .

Во такво положение завари къщата на Славета и конниот отред, што пристигна околу икиндия во Богомила.

Офицеринот, со двама полицејски пожелаша да посетат Славета за да съберат некои сведения за разбојниците.

Штом се показаха полицејските, целото същество на Славета кипна: нараненото сърце и очајаниа дух възбудиха у Славета едно мъжество, което щеше да извърши чудеса, ако имаше още една силна мишца да го подкрепи.

— Надвор! кучинѝа краста'и! извика им со сичката сила на гласа и скокна като елен на крака.

Ты се распули на околу за да дарува гостите си. . . .

Но силите го оставиха и тој падна пак на леглото.

— Јаваш, чорбаджи, јаваш: ние сме ошле за ваше добро.

— Добро? вие? мое добро? знам! Ај, излезете! одете си, не ве сакам! То'а е мое добро. . . .

— Ама, чорбаджи, ние сме царски лиуг'е!

— Не ми требе ни вашиот цар, ни вашиот султан, ни Муамед — никој! никој! Ај надвор! Надвоор!!

— Бак шу г'аури!

— Г'аур!? сега ви го расплакав пророкот ваш!

Славе скокна, проборава из долапа и без ни нај малку да мисли потегли со леворвера върху неканените гости. . . .
На третиот път биде спрен от рѝката на јусбаниата. . . .

По нещастие леворверот да се сгоди празен!

Но това не попречи на полицејскиот да залепи един немилостив шамар върху изнемошцелиа домакин!

Славе падна на леглото си полумъртѝв: завърте му се свеста.

Това вече не можеше да се пренесе.

Чашата на търпението и ты беше пренѝлнена, и сега избликна со такѝва јарост, каквато може да се роди само след очајанието.

Очите на Славе'ата съпруга блеснаха като два огна, от които излизаха, вместо сълзи, искри на отмѝщението.

— А, читаѝи краста'и! и мажа ми сакате да го изедете!!

И тѝа лѝнна такѝв удар со машата по главата на полицејскиа, што тој забрави де е.

— Зар па вие уще стоите? искреще тѝа јаростно към вкочанената раѝа и биеше кого къде застигне по читаѝите.

Разбира се, че и „царските лиуде“ не стоеха со скърстени рѝце. Те се опитаха да се бранат.

Но напразно!

Развълнуваната сега раіа не би могъл и самия техен пророк да ја смири: сички биеха кои с каквото свари, и „царските люде“ іадоха такъв боі, какъвто никога не са го сънували.

Върху нараненото сърце и душа на Славета тази дързост идеше като мехлем на рана.

— Достá им е! заповеда Славе и боіот се прекрати.

— А вие, царски евендии, вързете го во умот ова, шо видовте и шо пативте сами. Знайте вие, Кажуіте и на приіатели, оти и раіата умее да кърши турски глави . . .

Но ефендиите не обелиха зъб за тази срамна за тех случка, нито пък им доіде на ум да си отмъщават с аскерот, защото добре виждаха общото възбуждение, та се страхуваха да не никне нещо по големо . . .

Отмах те потеглиха за Нежилово.

Протугерот провика низ селото и царскиот аскер се разреди по къщите да прекара ноца со „шо дал Бог“.

Беше време за леганіе, когато в една къща, дете беха полицеіските „на гости“, довтаса от планината едно дете на 11—12 години. То цело трепереше, а лицето му пожълтнало като смил.

— Шо ти е, синче? — го пита татко му, а то от време на време потреперва, распулва се плахо и не може да продума!

— Не боі ми се, а синче, овиа дуг'е не се от лошите, — продължи смееіки се татко му.

— Вампири! продума детето и се фърли во пазухите на маіка си, като въртеше очите си страшно и търсеше спасение во маічините прегръдки. Работата ето как е била:

Детето е придружавало големна си брат со козите. Случаіно заспало и се изгубило из гората. Търсеіки брата си, то излегло чак горе на Исмаилица и спрело се малку да си отпочине на една малка полианка; слънцето туку-шо зашло. Като се разгледало наоколу, то видело некакви люде, сетне му се престорили на сенки, които се катерили по буките и во мрачивата сторило му се, че махат со ръце за да отиде при тех. . . .

Утринта екна пак Мокров, Исмаилица заплака!

Пици раіата — косите си скубе; страшното ехо се отзива многукратно от начумерените мокровски върхове, обвити во гъста мъгла, а гласове до небеси се извиват!

„Ты реват селските говеда околу мършата на своја едно-племеник — и повече нищо!“ думаше ядовито сам на себе си един пътник и продължаваше пътят из козиите пътеки по течението на Бабуна. Вървеше той из росната шума и често си отпочиваше за да превърже ранения си крак; само мислите не знаеха почивка: те бурно се преплитаха из младия му мозък, и четеха се по навъсеното му чело, една от друга сѐ по-мрачни и по-енергични. Той е юноша, едвам да е навършил четиринадесетата си година, но мъките и страданията рано остарели телото и духот; който почваше зрело да мисли. И во неговите размишления личеше очајание и решителност.

— „И Мокров търши!“ продължаваше пътникот.

„И не отваря тој грамадните си уста за да погълне това недостойно племе, което се нарича *раја* и знае само да плаче. И жали тја животот си като некој идиот непотребната си вещ. И мисли по хилядо години да живее, ако и да е този живот пълн со сълзи и нещастиа и волски ридания!

„Рајо, рајо! мислиш ли ти, че со бабешки плачове ще те чуе Бог и ще се спасиш?

„Лъжешъ се нещастнице!

„Ела подир мене и ще се спасиш“ рекол Исус на едного, а това значи: „Стани, опри се против непријателот и Бог ще ти помогне“.

„Лозіето не сака молитва, ами мотика!

„От „ох и леле“ и „що ми било пишено!“ до сега никој не е видел хаир.

„И ако ти сѐ така останеш да се чудиш на това, „що ти било пишано“, знај, че още многу, многу ще ти „пишунат“ по излупканата ти глава со рѓјосаниот јагаган голите арнаути, и вечно ще работиш за силните спахии.

„Та свести се, забога!

„Бие ти арнаутиот — би го и ти! И тој душа и ти: рѣце ти дал Господ — що му додеваш на Бога?

„Или:

— Стига да сака Тој — сичко може да стане?

„Грешиш против Бога, комуто се кърстиш, клета рајо, ако така мислиш: Тој не е на едни татко, на други очув; Бог не сака едни да бѣдат убијци и мѣчители, други убивани и зверски мѣчени!

„Никої Бог не е „напишал на тевтерот“ такива потресителни мъки за тези троица нещастници, които, ето третия ден, как висят на буките, що стоїат пред тебе, а ти околу тях дѣбога пишгиш!

„Никої други кръвник на света, а твоето волско търпение, грешна раю, е „пишало“ и допуцило на зверските арнаути: да извадіат очите, да исчупат зѣбите, да одерат кожата от лицето и главата и, свършено голи, да обезобразят тѣ тези твои мъченици, щото сега да не можеш да ги распознаеш, ако не са поіасите им, с които са привързани за буките, които ти утре спокоїно ще отрежеш за да направиш нова услуга на твоите мъчителы!“

Приблизително тѣ размишліаваше пътникот и продължаваше бавно пътот си из гѣстата шума. Небето се трупа со черни облаци, като да се готви да заплаче и то.

Но кои е този чуден пътник? От къде иде? От де знае тої тези подробности, които са самата действителност? Какво нещастие го е накарало да се скита низ дивна Мокров, полутол, потопен во роса и со лице издрацено, кърваво, като да е избегал из пѣкъла, при това куц, со страшна рана на крака?

Тої не обади за себе си нищо и на овчара, от когото зема малку хлеб, во името на христовата вера.

И тѣ според показаниата на детето, утринта леко намериша изгубените, умъртвени со такива средновековно-инквизиторски мъки, които накараха и турскиа јусбашиа да порони сълзи!

Но едно нешто не можеше да се објасни — и тримата мъченици беа нежиловци: Јовче и Ангеле Черенкоски, и Здраве Маркоски.

Стоїана го нема!

Сичките улики јасно говореха, че тої не е жив. Но де е? Удриха оцѣ еднаж из гората; полицейските прегледаха внимателно местото, дето е бил намерен Стоїановиа поіас, намериша на плочата доле, крѣв, и нај-последѣ се смириша со това, че дивината го е изела!

След два часа попот погреба тримата мъченика. А на царскиот аскер дадоха да хапне „за душа“ . . .

И тѣргна си аскерот за Велес.

И земята се смири . . . .

*

Като от гърм поразен остана Славе, когато узна за по-смъртната участ на скъпия си син. Ужасните бури, които цели месец се виха над главата му, през последните дни, трещиха мозъка, и в кратко време го преобърнаха на „коска и кожа“; опадна клетият Славе и духом и телом. Предишните миловидни очи сега фърлиат некакви неопределени погледи, които показват безразличното отнасяние на духа към околните предмети. знак на силно духовно растроїство. Тої често втречва погледите си върху предметите, като че иска да събере мислите си. Но напразно — во главата му царува страшна анархия. Но некога, некаква искра от надежда блеска в очите му, но неможеіки с нищо да подкрепи това щастливо съмнение, Славе се излага на още по страшни мъчения; надеждата, че ще види пак Стоїана, — тїа е що го мъчи. Но тази надежда вчас се обърща в прах, бидеіки не е во състоїание да іа мотивира! И сепва се тої от занасїанието внезапно; погледот му тава страшен, кїто да е смразил целия свет:

„Нема веке турско да биде

Нек'у веке турско да биде! . . .“

вика тої лудо и со тези очаїани пророчества свършва безкраїните си размишления. Іавно е, че Славе веч е повреден умствено!

След заходанието на слънцето, на Славета стаяа многозле — серпозно се страхуаха за живота му. Роднини и приятели напълниха къщата.

През денїа, поне погледите му беа свободни. Тої често се обгрщаше към Мокров, като да очаква нешто и, по такъв начин, разговарїаше се со вѣншия свет, предаваше му една част от тргите си, — и по добре му беше. Сега тої е во шљив арест. Сичко се е натрунало во главата му, врие и кипи вѣтре, без никакъв ред, а тої гори като огън. Мокрите кърпи една след друга идат, но нищо не помага: както силния пожар, во време на бури, безпощадно опустошава и нај-здравите зданиа, тѣ и бурите на живота скоро съсиаха Славета, и исчезва, клетият, като воцена свещ. Жените заплакаха гласно!

Настъпила беше полнощ, когато на малата врата похлопа некої.

Питаха няколко пъти, кои е — отговор не се получи.

След малку, хлопанието се повтори.

Питат — отговор никакъв!

Най после, един грабна пушката и даде ѝ огнот през мазгалката¹⁾ . . .

Нещастното куче исквиче, и избега некъде!

Тогавя свободно отвориха вратата — немаше от какво да се страхуват:

— Кучето било!

Но какъв страх ги обзе сички, когато пред вратата намериха човешки труп, които едвам подигаше членовете си и то веројатно от гръмваннето!

Никој не се решаваше да се приближи до него.

Една само жена, без да слуша съветите на другите, бързо исфрѣкна вѣнка, грабна трупот и по един чуден инстинкт, сред страшен мрак, тја позна изгубениа си син — Стојана!

Това беше истинско чудо.

— Сърце мое! . . . златен! . . . писан! . . .

И го обсиаха со целувки. . .

Но Стојан не може нито думица да продума: на левиа си крак тој носи некаква застарела лјута рана, а студот и гладот свършено са го обезсилили.

Искъпаха Стојана, превързаха му раната, стоплиха го, нахраниха го и тој зе по свободничко да шава. Толку е за младиот човек!

Представиха го сега и на баща му: тој го гледа, вика и тој: Стоја . . .

Но да ли бащата узна, в предсмъртниа си час, за присъствието на сина си Стојана — това остана тајна!

На другиа ден, многу свет присъствува при погребението на Славета.

И клетви многу се изсинаха по адреса на крѣвниците. . .

Рајата мощне умее да кълне! . . .

*

След печес години Стојан остави Богомила: едни викаха в Сърбиа отишѣл, други — в Бѣлгариа е, трети пѣк — ку-

1) Нарочно оставено отворстие на зидот, до вратата, за такива случаи.

мита сганал... Кое е за верване, не знаеха, но твърдо беха уверени в това, че кога да е, Стоіан с оръжіе в' ръка ще искупи кръвта на татка си и ще пролее својата за свободата на своите братіа. . .

Софиа, IV, 92.

п.